

УДК 32.19.51/323.25

<http://doi.org/10.5281/zenodo.2537776>

ОФІЦІЙНИЙ ПОЛІТИЧНИЙ ДИСКУРС: ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД

І.В. Мацишина

Донецький національний університет імені Василя Стуса

Поняття політичного дискурсу як сукупність мовних актів, ритуалів, традицій, норм, які актуалізуються у публічному просторі, вказує на двумірність цього явища. З одного боку, семантична складова, яка складається з вербальних та невербальних типів мови. З іншого боку, смислова конотація текстів, яка вказує на політичне уявне та має великий ресурс його реалізації. Розуміючи політичні процеси як контекст у якому актуалізується політичний дискурс, у статті розглянуто судову владу як інституційний вимір формування сучасного політичного дискурсу.

Ключові слова: Голодомор, дискурс, еліта, опозиція, партизан, суд.

ОФИЦИАЛЬНЫЙ ПОЛИТИЧЕСКИЙ ДИСКУРС: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЙ ПОДХОД

И.В. Мацишина

Понятие политического дискурса как совокупность речевых актов, ритуалов, традиций, норм, актуализируясь в публичном пространстве, указывает на двумерность этого явления. С одной стороны, семантическая составляющая, которая состоит из вербальных и невербальных типов языка. С другой стороны, смысловая коннотация текстов, которая указывает на политическое воображаемое и имеет большой ресурс его реализации. Понимая политические процессы как контекст в котором актуализируется политический дискурс, в статье рассматривается судебная власть, как институциональное измерение формирования политического дискурса.

Ключевые слова: Голодомор, дискурс, элита, оппозиция, партизан, суд

OFFICIAL POLITICAL DISCUSSION: INSTITUTIONAL APPROACH

I. Matsyshyna

The concept of political discourse as a collection of linguistic acts, rituals, traditions, norms that are actualized in the public space, points to the two-dimensionality of this phenomenon. On the one hand, the semantic component, which consists of verbal and nonverbal types of speech. On the other hand, the semantic connotation of texts, which points to the political imaginary and has a large resource for its implementation. Understanding political processes as a context in which political discourse is actualized, we considered the judiciary as an institutional dimension of the formation of political discourse. The analysis of power discourse should not be limited to the structural properties of the text; it should also include systematic account of the context, which helps to reveal the hidden structures of discourse. The main objective of the article is to identify hidden phenomena that in the social space at the

domestic level, through the institutional dimension of the judiciary, determined the attitude to the policy of national memory. The search for social communities that became participants in the communicative action that shaped the level of the Holodomor victims' national memory can reveal hidden groups that influence official political discourse.

Politicians and political institutions, as actors who reproduce at the local and national levels of texts, through communicative acts engage in the production of symbolic texts and the public, which becomes the second category of discursive practices. They, as a reflex group for official political discourse, fill the public field with new meanings, which either supplement official rhetoric, or become counter-rhetoric.

Key words: *Holodomor, discourse, elite, opposition, partisan, court.*

Постановка проблеми. Аналіз політичного дискурсу влади України у період незалежності є неоднозначним. Розуміючи, що через офіційні тексти актуалізуються і всі форми протестного руху, які ставали наслідком соціальної та політичної нерівності як верств населення, так і регіонів, в першу чергу наша увага прикута до символів, які є формами офіційного політичного тексту. Політики та політичні інститути, як актори, які репродукують на місцевому та національному рівнях тексти, через комунікативні акти залучують до виробництва символічних текстів і громадськість, яка стає другою категорією дискурсивних практик. Вони, як рефлексуюча група на офіційний політичний дискурс, наповнюють публічне поле новими смислами, які або доповнюють офіційну риторіку, або стають контр-риторікою. Тому недостатньо вважати владу як головного архітектора конструювання політичного смислу. Навіть односторонній режим комунікації, який структурує політичну реальність, передбачає залучення громадян у політичні процеси на рівні виборів, обговорень та участі у механізмі прийняття рішень. Звідси широке визначення політичного передбачає величезне продовження політичного дискурсу як політична практика, що виконується як дискурсивна практика. Врешті, весь контекст складається з учасників та акцій, які можна аналізувати у розрізі політичних подій. І все, що стосується політичного, контекстуалізується через призму політико-комунікаційних подій, таких як парламентські обговорення, виборчі кампанії, політичні скандали, нормативні практики або конституційні наміри. З іншого боку, через мітинги, протести, медіатексти тощо текст та контекст визначають один одного саме тоді, коли політична подія регламентує певну

символічну риторіку. Тому аналіз дискурсу влади не повинен обмежуватися структурними властивостями тексту, він має охоплювати й систематичний облік контексту, який допомагає виявити приховані структури дискурсу.

Аналіз актуальних досліджень. Існує багато концепцій дослідження дискурсів, які пов'язані з проведенням дискурс-аналізу та дискурс-стратегій. Спроби теоретично систематизувати моделі дискурсу було здійснено Л. Д. Філліпс та М. В. Йоргенсон. У своїй праці «Дискурс-аналіз: теорія та метод», дослідники розглянули три підходи: теорію дискурсу Е. Лакло та Ш. Муффа, критичний дискурс-аналіз та дискурсивну психологію. Головною метою такого вибору було питання конструювання соціуму, яке змінюється під впливом технологій, інститутів та процесів. У свою чергу, поєднання методологічних розвідок, які розширили інструментарій дискурс-аналізу, здійснив Тойн А. ван Дейк, який досліджував літературні твори та культурні міфи. Роботи Р. Барта, В. Проппа, У. Еко семіотично наповнили предмет дискурсу та розшири його до рівня масової комунікації. Тому ритуали, знаки, символи, жанрова особливість, міфи, стереотипи стають предметом дослідження дискурсу. Філософи-аналітики, які спиралися на лінгвістичний аналіз, у центрі уваги розглядали мову, за допомогою якої проектується всесвіт. Л. Вітгенштейн вводить поняття «мовна гра», що створює певні умови для висловлювання. Його послідовник Дж. Остін виділив три рівня мови: локутивну, ілокутивну та перлокутивну. Якщо перші два рівня в більшій мірі є сферою вербальної мови, то третій – перлокутивний, стосується більше невербальних засобів висловлювання, що у політичному дискурсі є важливим. Розуміючи те, що політичний дискурс виробляється на двох рівнях – індивідуальному та інституційному, головна увага дослідження прикута до інституціонального рівня, який формує статус офіційного політичного дискурсу.

Головною метою статті є виявлення прихованих явищ, які у соціальному просторі на побутовому рівні через інституційний вимір судової влади визначали ставлення до політики національної пам'яті. Пошук

соціальних спільнот, які ставали учасниками комунікативної дії, що формувала рівень національної пам'яті жертв Голодомору, дозволяє виявити приховані групи, які впливають на офіційний політичний дискурс.

Виклад основного матеріалу. Розуміючи політичне як вертикаль комунікації, де політичні інститути «зверху-вниз» структурують політичне поле, політичних акторів та політичні дії, вони впливають і на формування політичних відносин. Які балансують між терпимістю та ненавистю, рівністю та нерівністю, демократією та тоталітарністю. Тому політичні практики, які вибудовуються завдяки символічним текстам офіційного дискурсу, на нашу думку, балансують між мікро- та макрорівнем.

1) Мікрорівень політичної сфери стосується повсякденної практики, яка вибудовується скрізь діяльність парламенту (сесії, голосування), політичних інститутів (нормоутворення), політичних організацій (агітація, акції). Саме на цьому рівні публічні тексти транслюють відкриті наміри та цілі учасників політичних процесів. Тут можна виділити конкретні жанрові структури офіційного політичного дискурсу: офіційні промови (наприклад, під час інавгурації), заяви, дебати, ритуали, політична реклама, політичні виступи, інтерв'ю в засобах масової інформації та політичні ток-шоу.

2) Макрорівень політичної сфери – контекст політичних висловлювань, який набуває свого значення у повсякденному житті. На цьому рівні неурядові організації, громадські ініціативи, лідери думок, контр-еліта, окремі громадяни мають прямий та непрямий вплив на формування офіційного політичного дискурсу. Гасла протестів, дискусії, запити, виступи, участь у програмах ЗМІ.

Головні теми, через які формується бінарність опозиційної риторики, через яку ідентичність українців набуває своєї форми, це ставлення до регіональної еліти, трансформація інститутів влади, протестні рухи у регіональних та всеукраїнських вимірах, зовнішня політика. Це дозволяє побачити не тільки процес вироблення та актуалізації символічних текстів,

але й наявність феномену «партизана», який вказує на контрастність сприйняття офіційного політичного тексту.

Розуміючи «державу» як стан народу, К. Шмітт у своїй роботі «Поняття політичного» наголошує на тому, що держава приймає на себе відповідальність, коли вирішує, хто для неї є ворогом, а хто є другом. Коли суспільство сприймає запропонований фрейм, воно навмисно затягує себе у тоталітарний дискурс, який формується групою політиків, що формують певні тексти. «Партизан бореться на політичному фронті, і саме політичний характер його образу дій знову відроджує первинний сенс слова партизан», – пише К. Шмітт (2007, с. 27). Зброєю протидії партизана є спротив, який проявляє себе на рівні висловлювань та переозначення символічних текстів, що може привести до скасування офіційно сталих понять та запровадження інших. У партизана є своя мотивація боротьби, яка є фактором непокори до офіційного політичного дискурсу. І якщо символи, які з'являються на його території, контрастують з його власним смислом, починається боротьба з цими символами. Так офіційний дискурс вступає у протидію з контр-дискурсом. Тут «спіраль мовчання», як незгода більшості, стверджує себе через режим включення у боротьбу з офіційними символами, як тексти влади.

Досліджуючи тему конструювання політичної реальності варто звернути увагу на судові рішення, які приймалися у період аналізу незалежності України, де можна побачити наскільки інститути влади, з одного боку, закріплювали символічні тексти заради стабільності, а з іншого боку, наскільки сильним був спротив цим текстам (у контексті шміттовської теорії партизана). Реакція населення на законотворчі виклики і діяльність судової системи у межах її повноважень дозволяють знайти відповіді на питання: хто є учасником смислотворення нації скрізь офіційний дискурс; як відбувалося провокування символічної політики; наскільки влада сприяла щільності текстів, які формувалися навколо національних цінностей; яка ситуація була у регіонах країни. Для аналізу, було досліджено тему

Голодомору, як офіційний політичний дискурс, який формувався навколо цінності пам'яті нації заради усвідомлення неприпустимості знищення інших націй. Усього було проаналізовано 105 справ, які розглядалися першою, апеляційною та касаційною інстанціями за часів президентства В. Ющенка та В. Януковича (Схема 1. «Форми судочинства з питання Голодомору (2004 – 2013 рр.)»). І хоча кримінальних справ за часів В. Януковича було більше, то адміністративних та цивільних справ стосовно теми Голодомору було майже однакове. Серед великої кількості судових справ, було виділено 6 предметів судових справ, які стосуються 2004 – 2013 рр.: обмеження права на мирне зібрання біля пам'ятників жертв Голодомору або заходів з нагоди вшанування пам'яті загиблих; нецільове використання коштів місцевою владою; захист теми Голодомору; заперечення теми Голодомору; вандалізм та кримінал (Схема 2. «Предмети судових справ (2004 – 2013 рр.)»).

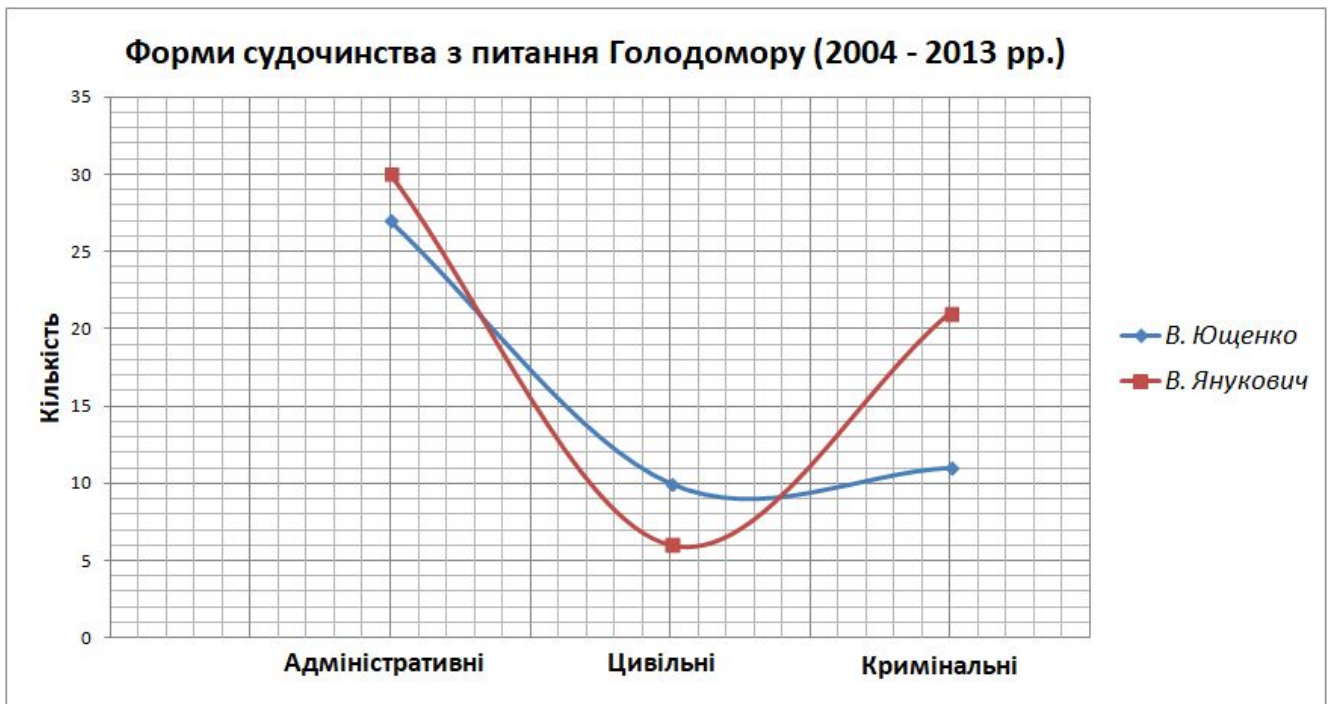

Схема 1. Форми судочинства з питання Голодомору (2004 – 2013 рр.).

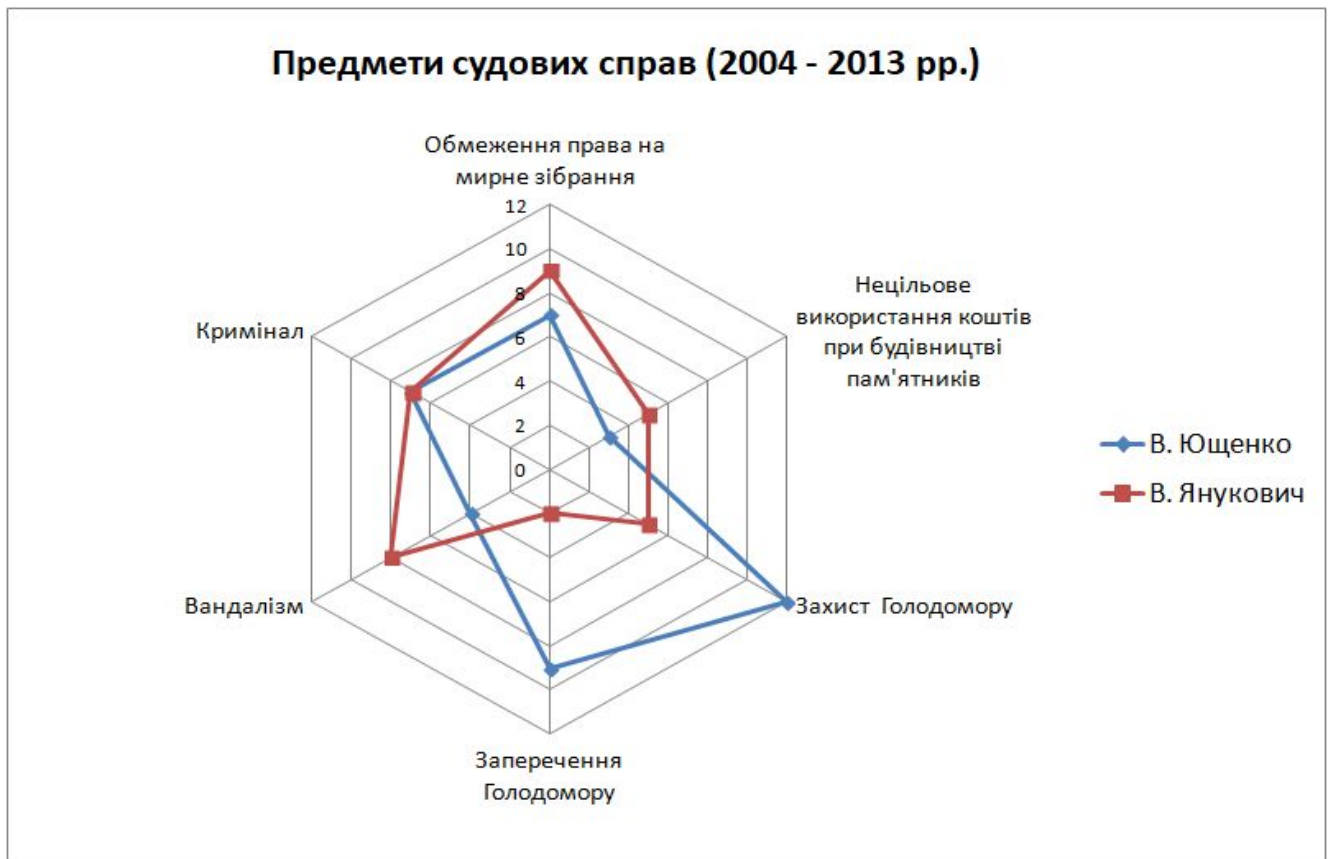

Схема 2. Предмети судових справ (2004 – 2013 рр.).

Серед особливостей, які були виявлено під час аналізу, можна виділити наступні:

1) Заперечення теми Голодомору у часи правління В. Ющенка було значно активніше, ніж у часи правління В. Януковича. Якщо головними регіонами, які раніше вимагали знести пам'ятні знаки т.зв. «фіктивного голодомору та геноциду» були Запорізька, Донецька, Дніпропетровські та Харківські області, то у часи В. Януковича стає Волинська область і контекст заперечення більше пов'язаний з протестами прокурора проти рішення Луцької міської ради, яка заборонила використання радянської символіки під час масових заходів у м. Луцьку. Ще один випадок відбувся у Києві, коли у 2013 р. було складено адміністративний позов до Президента України В. Януковича, де позивач вимагав визнати факт перейменування Малоросії в Україну порушенням права російського народу, а також «визнати громадянські війни, християнські бунти, голодомор 1932-1933 років, а також тимчасовий період існування суверенної і незалежної, демократичної,

соціально-правової України з 1991 року і по теперішній час – фізичним геноцидом російського корінного державотворчого народу, що проводиться українською титульною нацією і владою» (Єдиний державний реєстр судових рішень, 2013). Суд адміністративний позов повернув позивачу з роз'ясненням, що Вищий адміністративний суд України не наділений повноваженнями розглядати справи такої категорії вимог.

2) Експлуатація теми Голодомору використовувалася як спосіб знищення опонентів (погано проведено культурний захід по вшануванню пам'яті загиблих, звинувачення вчителя у необізнаності теми часів Голодомору тощо). Крім цього, 14 справ, які було розглянуто окремо і вони стосуються звинувачення діючої влади у голодоморі як за часів В. Ющенка, так і у період В. Януковича. У припиненні виплат пенсій та заробітній платні, відмові у державній допомозі по догляду за дитиною, несплаті аліментів, бездіяльності чинної влади позивачі звинувачували обидва режими президентів (7:7).

3) Харківська та Донецькі області у перші роки політики з національної пам'яті, яка пов'язана з темою Голодомору, як заперечували, так і виступали на захист такої стратегії пам'яті. А судові позови у Луганській області направлені на захист Голодомору. Цікаво, але рішення суддів були не на стороні позивачів у часи В. Ющенка, а більше у часи правління В. Януковича. У м. Лутугине, Луганської області, прохання заявника передати пам'ятники у власність територіальної громади, було задоволено у 2013 р. Серед 11 «безхазяйних» об'єктів культурної спадщини, серед пам'ятників В. Леніну, піонерам, радянським воїнам-односельцям, вказано і пам'ятний знак жертвам Голодомору (ЄДРСР, 2013). І ще один випадок, який стався у Херсонській області: у вересні 2008 р. на узбіччі автошляху Каховка-Армянськ було споруджено інформаційний щит з написом «Масове поховання жертв Голодомору 1932-1933 років». У 2009 р. на сесії Чаплинської районної ради було прийнято рішення демонтувати цей щит. Протест прокурора проти цього рішення на початку 2010 р. було

відхилено, але наприкінці 2010 р. адміністративний позов прокурора судом було задоволено (ЄДРСР, 2010).

4) Під час вшанування пам'яті по загиблим, що згідно з Указом Президента в країні відзначалося щороку 24 листопада, відбувалася справжня боротьба між політичними організаціями, які намагалися перехопити ініціативу заходів у відповідності з ідеологією своєї партії. Прагнучи «захопити» публічний простір біля меморіалів та пам'ятників, політичні організації перетворювали заходи жалоби на відкриту пропаганду своїх ідей. У Києві у 2007 р. було одразу заборонено КПУ проводити акцію «Руки геть від Леніна!» та ініціативній групі на підтримку знесення пам'ятника «Ленін – геть зі столиці!», тому що заплановані маршрути не тільки співпадали один з одним, але з заходами, які проводилися у цей день з нагоди 75-ої річниці Голодомору (ЄДРСР, 2007). У 2013 р. у Кіровограді, в той час, як партія «Свобода» попередила про організацію мітингу-реквієму, комуністи заявили про зустріч народного депутата А.І. Кудрею з виборцями та проведення суботника з використанням партійної символіки. Заходи були заплановані в одному і тому ж місці – біля погруддя В. Леніна. Суд дозволив ВО «Свобода» провести акцію в іншому місці, а комуністи отримали право проводити свій захід (ЄДРСР, 2013).

5) Рішення приймалися на розсуд суддів, які керувалися інтересами політичних уподобань регіону. У Севастополі у 2012 р. суд дозволив на площі Нахімова громадській організації «Русское движение «За единую Русь»» провести акцію, метою якої була тема: «Голодомор 1932–1933 годов, геноцид и трагедия русского народа!» (ЄДРСР, 2012). І саме в цей час у Кривому Розі було заборонено ВО «Свобода» проводити мітинг біля Пам'ятного знаку жертвам Голодомору. Обмеження права на мирні зібрання судом ґрунтувалося на забезпеченні громадського порядку.

Протестна реакція на нові символи була значно активніша у часи В. Ющенка, ніж вже у часи В. Януковича. Хоча його відкрите публічне заперечення теми Голодомору викликало масу обурень з боку громадськості

після виступу у ПАРЄ, де мало б вирішуватися питання щодо визнання Голодомору геноцидом українського народу. В. Янукович у своєму виступі як Президент країни сказав: «Визнавати Голодомор як факт геноциду щодо того чи іншого народу, ми вважаємо, що це буде неправильно, це буде несправедливо. Це була спільна трагедія народів, які тоді входили до єдиного Радянського Союзу. Це були наслідки сталінського тоталітарного режиму, ставлення до людей» (Радіо Свобода, 2010). Після чого Парламентська Асамблея Ради Європи не визнала Голодомор геноцидом українського народу. Печерський суд у серпні 2010 р. розглянув цивільну справу, у якій позивач виступ Президента країни розумів як «цинізм» і просив суд визнати дії Президента протиправними, а також просив зобов'язати В. Януковича «вибачитись публічно перед ним особисто та перед українським народом» (ЄДРСР, 2010). В задоволенні позову було відмовлено. Суд аргументував своє рішення тим, що позивач не довів суду, яку саме недостовірну інформацію було поширено особисто про нього чи членів його сім'ї.

У цілому, у Закарпатській, Миколаївській, Рівненській та Тернопільській областях жодного прецеденту стосовно дискурсу жертв Голодомору виявлено не було. А в Івано-Франківській області зафіксована одна справа, яка стосується вимоги виплати заробітної плати до Івано-Франківського Локомотиворемонтного заводу.

Таким чином, офіційний політичний дискурс навколо теми Голодомору, вибудовувався скрізь локальний контекст, який часом був суперечливим та непослідовним. Простір, як і хронос, впливають на формування смислу, який репрезентується через дискурс. Чим ближче до офіційного запровадження символічних текстів у публічний простір, тим більше рівень спротиву з боку громадськості. Але з часом «проговорення» тексту призводить до соціальних та політичних наслідків, де встановлюються домінуючі умови влади. Соціальний світ, як і політичний, співіснує зі світом символічним. Цей світ виробляє смисли у політичному просторі. Людина потрапляє у ситуації та надає їм значення, які виробляються через

комунікацію. Символи, актори та інтерпретатори, які залучаються у дискурс, створюють інтерпретаційне поле, де формується ціннісна константа, яка стає реальністю.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Політичний дискурс має два типи: інституційний та особистісний, оскільки політичні актори та політичні інститути є виробниками офіційного політичного дискурсу. У проведенному нами дослідженні ми виявили п'ять суб'єктів, які є учасниками дискурсивної політичної практики: 1) політичні актори (еліта); 2) політичні інститути; 3) неполітичні інститути; 4) «опосередковані групи»; 5) «приховані групи». Якщо перші два суб'єкти є монополістами з виробництва символічних текстів, то три інші групи відіграють більш несистематизовану участь, але впливають на дискурс-стратегію влади. Наприклад, ЗМІ, як неполітичний інститут, є активним каналом передавання інформації, де сам канал вже є виробником текстів. Або олігархат, як інститут впливу. Чи судова влада, яка виносила вироки і, тим самим підкріплювала чи спростовувала офіційний дискурс. До «опосередкованих груп» належать учасники комунікації, до яких апелюють політичні актори під час висловлювань у публічному полі. «Ми», «народ», «донецькі», «регіонали», «помаранчеві» тощо. Узагальнення та групова номінація створює опозиційне протиставлення та впливає на групову ідентифікацію. Ще одна група – «прихована група» є пасивним учасником публічної комунікації, але відіграє активну роль у міжособистісній комунікації куди залучує символічні тексти та актуалізує їх на повсякденному рівні, як рефлексія на офіційні тексти. Таким чином, політичний дискурс виробляється на двох рівнях: публічному та повсякденному.

Повертаючись до феномену партизана, де дискурс інтегруючись у приватний простір, скрізь рефлексію на себе викликає певну поведінкову модель, ми виявили приховані механізми соціального домінування. Серед груп, які приймали активну участь в актуалізації дискурсу теми Голодомору були фізичні особи, політичні партії, Президент країни, депутати,

представники місцевої влади та правоохоронних органів, які виступали позивачами та відповідачами у судових справах. Але були ще й інші, «приховані групи», які теж мають безпосереднє відношення до цієї теми: роботодавці, які не сплачували зарплату; підрядники, які виконували будівні роботи з будівництва пам'ятників та не сплачували податки; підприємець, який побудував СТО на місці поховання жертв, які загинули від голодомору; діти, які приймали участь в урочистих заходах; спортивні вболівальники; журналісти, яких звинувачували у розповсюдженні недостовірної інформації; колекціонери монет, у яких серед інших крали монети «Голодомор – геноцид українського народу»; наркодилери, які біля пам'ятників збували наркотичні речовини; власники пунктів прийомів металу, яким приносили здавати на металобрухт вкрадені чавунні секції з пам'ятників; жінки, яких грабували біля пам'ятників тощо.

У 2008 р. був вирок по кримінальній справі, де обставини справи також торкалися теми Голодомору. «21 листопада 2007 року, приблизно в 16 годин 15 хвилин він зайшов у гості до своїх знайомих ОСОБА_5 та ОСОБА_4, які проживають неподалік від нього в с. Баранівка Шишацького району. В ході розмови ОСОБА_5 попросив його щоб він сховався в магазин і купив дві пляшки горілки, так як наближається день пам'яті жертв голодомору, на що він погодився, взяв у ОСОБА_5 гроші і пішов у магазин» (ЄДРСР, 2008). Ще одна кримінальна справа на Полтавщині була розглянута у січні 2010 р., де причиною сварки та бійки стала телепрограма на телебаченні. Зі свідчень потерпілого: «По телебаченню в цей час йшла передача про голодомор. Почали її обговорювати. ОСОБА_5, будучи незадоволеним його висловлюваннями з цього приводу, піднявшись із-за столу, показав як в радянський період виховували тих, хто допускав вільнодумство, скрутивши йому вухо. Із-за цього між ними виникла сварка» (ЄДРСР, 2010).

Коли офіційний політичний дискурс розширюється, він потрапляє з публічного у повсякденний простір. І інтерпретаторами стають актори, які відіграють значну роль у своїх групах. Звідси макрорівень та макрорівень

політичної сфери вступають у конфлікт, через який виробляються смислова структура політичної реальності. Тому дискурс стає не тільки конструктором реальності, але й сам цією реальністю конструюється. Зв'язок між офіційним та приватним виміром встановлює форми політичної практики, як символічна інтеракція через призму означення символічних текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2007. *Постанова №2/139 від 23 листопада 2007 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1174660> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
2. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2008. *Вирок №1-18/2008 від 25 лютого 2008 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/1578438> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
3. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2010. *Вирок №1-524/09 від 18 січня 2010 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10362197> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
4. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2010. *Постанова №2-3967/10 від 13 серпня 2010 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/10893093> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
5. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2010. *Постанова №2-а-452/10 від 24 грудня 2010 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56543384> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
6. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2012. *Постанова №2-а-2808/12/2770 від 23 листопада 2012 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/27838927> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
7. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2013. *Постанова №811/3752/13-а від 22 листопада 2013 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/35515054> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
8. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2013. *Рішення №2-о/416/35/13 від 28 лютого 2013 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/29637181> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
9. Єдиний державний реєстр судових рішень, 2013. *Ухвала №800/300/13 від 17 червня 2013 р.* [online] Доступно: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/31894757> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
10. Радіо Свобода, 2010. *Голодомор несправедливо визнавати геноцидом українців – Янукович.* [online] (Останнє оновлення 27 квітень 2010) Доступно: <https://www.radiosvoboda.org/a/2025826.html> [Дата звернення 12 жовтень 2018].
11. Шмитт, К. 2007. *Теорія партизана*. Перевод с немецкого Ю. Ю. Коринца. Москва: Праксис.

Інформація про автора

Мацшина Ірина Віталіївна – кандидат політичних наук, доцент, докторант кафедри політології Донецького національного університету імені Василя Стуса; e-mail: mivbravo@gmail.com; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2988-620X>.

Стаття надійшла до редакції: 09.11.2018 р. Прийнята до друку: 27.11.2018 р.